

Stekelenburg

werkgever. Hiermee is een regel voor vaststelling van de werktijden geïntroduceerd voor het geval die vaststelling in verband met de aanpassing van de arbeidsduur opnieuw moet geschieden. Er geldt echter nog steeds geen algemene regel waarop de werknemer zich kan beroepen, indien hij alleen een aanpassing van de werktijden (niet de arbeidsduur) wenst. Hierdoor ontstaat een onevenwichtigheid. De Arbeidstijdenwet schrijft slechts in algemene termen voor, dat de werkgever bij zijn beleid op het gebied van de werktijden rekening moet houden met de persoonlijke omstandigheden van de werknemers. Maar dat voorschrift is niet bedoeld om aan de individuele werknemer een aanspraak op aanpassing van de werktijden toe te kennen. Een toezegging van de staatssecretaris om op dit punt een voorziening te treffen en daarmee de gesignaleerde onevenwichtigheid te verhelpen, is wenselijk en zou ons in ieder geval helpen.

Mijnheer de voorzitter! Mijn fractie heeft uiteraard gevolgd hoe de behandeling in de Tweede Kamer is verlopen. Vanochtend onderweg hier naartoe heb ik delen van het verslag er nog eens op nagelezen. Er is heel wat onderhandeld. Het was een geven en nemen. Er zijn compromissen gesloten, uiteindelijk uitmondend in deze wet. Mooi? Nee, dat niet. Het is een voorbeeld van compromissen.

Juist omdat in de Tweede Kamer die compromissen zijn gesloten, waarbij de VVD-fractie een actieve rol heeft gespeeld, om het wetsvoorstel hierheen te krijgen, hoop ik dat de gemaakte politieke deal ook hier in dit huis waarde- en welvaartsvast zal blijken te zijn. Om die reden kijk ik met meer dan bijzondere aandacht uit naar de bijdrage van de VVD-fractie. Daaruit kan een eerste beeld ontstaan van de interne discussie binnen de VVD over de rol van de Eerste-Kamerfractie in relatie tot óf een regeerakkoord óf gemaakte afspraken in de Tweede Kamer.

Concluderend, mijnheer de voorzitter. Wij willen uiteraard graag dat de staatssecretaris reageert op onze vragen en stellingnames. Daardoor krijgt het wetsvoorstel zoals het er ligt, nog een iets betere inkleuring. Daardoor ook biedt het meer rechtszekerheid en is het een belangrijke stap op weg naar een betere verhouding tussen arbeid en zorg; een verhouding die wat ons

betreft zo snel mogelijk geregeld moet worden in een nieuwe Wet arbeid en zorg.

□

De **voorzitter**: Mijnheer Stekelenburg, u hebt uw carrière grotendeels gemaakt in de vakbeweging. Dat is zeer bekend. Ik zie in uw cv dat u in de vakbeweging hebt gewerkt vanaf 1966 tot 1997. U hebt daarin eigenlijk wel het hoogst mogelijke bereikt als voorzitter van de FNV. In die periode hebt u ongetwijfeld gestreden voor forse loonsverhogingen. Ik herinner mij loonexplosies van 10 tot 15% in het begin van de jaren zeventig. Maar u hebt ook actief meegedaan aan het Akkoord van Wassenaar. Kortom, u hebt alle fases meegeemaakt.

Daarna bent u burgemeester van Tilburg geworden. Als burgemeester van Tilburg hebt u onder andere uitspraken gedaan op het gebied van het drugsbeleid dat in de gemeente Tilburg wordt gevoerd. Dat leidde tot de kop in de krant: Wij zoeken de grenzen van de wet. Het is natuurlijk interessant, dat u als burgemeester de grenzen van de wet zoekt, terwijl u hier als lid van de Staten-Generaal mag meedoen aan het verleggen en het vaststellen van diezelfde grenzen van de wet.

Het is boeiend om iemands cv te lezen, omdat het complex aan nevenfuncties iets vertelt van de persoon. Die nevenfuncties variëren bij u van lid van de raad van toezicht van SOS Kinderdorpen tot respectabele commissariaten. Een partijpolitieke functie die hier werd vermeld, vond ik zeer interessant. Hier staat namelijk dat u vice-fractievoorzitter bent van de Partij van de Arbeid in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. En dat vanaf 8 juni 1999. Misschien dat dat een wens van u is, maar ik geloof toch dat dat niet combineerbaar is met uw functie hier. Misschien wilt u dat rechtzetten.

Kijkend in de krantenknipsels, zie ik hier staan dat u hebt gesproken over tolpoorten rond Tilburg. Boven dat artikel staat, dat u spreekt op persoonlijke titel. U zult hier in dit huis meemaken dat er altijd een spanning is tussen het spreken op persoonlijke titel en het feit dat je tegelijkertijd te maken hebt met een politieke achterban, met verkiezingsprogramma's die toch zeer gerespecteerd moeten worden

en wellicht ook met regeerakkoorden.

Tot slot nog een stukje uit een krantenknipsel waar een journalist u typeert. Dat is misschien wel aardig, want dan hoef ik dat niet te doen. Hier staat: Stekelenburg is een aardige man, hij heeft een goede inborst, een sterke kop en wat bijzonder voor hem inneemt, hij gaat steevast gekleed in de verkeerde combinaties: rood jasje op spijkerbroek.

Ik zou deze journalist willen uitnodigen om hier nog eens naar u te komen luisteren en kijken.

Ik wens u geluk met uw maiden-speech.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

□

Mevrouw **Kneppers-Heynert** (VVD): Mijnheer de voorzitter! De VVD-fractie heeft bewondering voor de gedrevenheid waarmee de staatssecretaris het ideaal van een geëmancipeerde maatschappij wil bereiken, maar tegelijkertijd vragen wij ons af, of we hier niet tegen de grenzen van de maakbare samenleving aanlopen. Tussen droom en daad staan wetten in de weg en praktische bezwaren, zo is vanmorgen al gezegd. Deze (ontwerp)Wet aanpassing arbeidsduur heeft praktische en juridische bezwaren die naar onze mening de dromen en de daden van de staatssecretaris in de weg staan. Voor de VVD-fractie is de kern van het probleem met dit wetsontwerp: te veel nadruk op de maatschappelijke kant en te weinig oog voor de wetgevende.

Het voor ons liggende wetsvoorstel vormt de eerste tranche van de beoogde Kaderwet arbeid en zorg. Doel van deze wet is om de combinatie van arbeid en zorg beter mogelijk te maken. Kern van het wetsontwerp is dat de werknemer zonder dat daarvoor een motivering nodig is, zijn werkgever kan verzoeken om aanpassing van de arbeidsduur, zowel naar boven als naar beneden. De werkgever moet dit verzoek honoreren, tenzij er zwaarwichtige bedrijfsbelangen zijn die dit verhinderen.

Aan het wetsontwerp ligt een emancipatorisch doel ten grondslag. Generaliserend gesproken: vrouwen de kans geven op economische zelfstandigheid door hen in staat te

Kneppers-Heynert

stellen meer te gaan werken en mannen minder te laten werken teneinde voor hun kinderen te kunnen zorgen. Het wetsontwerp sluit het omgekeerde (vrouwen gaan minder en mannen meer werken) niet uit. Laat ik voorop stellen, dat de VVD het emancipatorische doel van harte ondersteunt. Een van de pijlers van het liberalisme is het scheppen van mogelijkheden voor het individu om zijn eigen leven in te richten. So far, so good. Maar deze wet maakt in de praktijk ook andere toepassingen mogelijk dan waarvoor zij is bedoeld. Immers, de werknemer hoeft zijn verzoek niet te motiveren. Maar waarom eigenlijk niet? Om zwangerschaps- of ouderschapsverlof te krijgen, moet je toch ook zwanger respectievelijk moeder of vader zijn? In deze wet doet het er niet toe of de werknemer kinderen heeft en, zo ja, of hij of zij (maar ik zal dat niet steeds herhalen) daadwerkelijk voor ze gaat zorgen, dan wel zijn huis gaat verbouwen, gaat voetballen of golfen of een eigen bedrijf of adviesbureau gaat beginnen. Het kan allemaal. De vraag is dan ook in hoeverre de doelstellingen van deze wet gerealiseerd zullen worden. Oneigenlijk gebruik wordt in de hand gewerkt als wetsbepalingen inadequaat zijn om te bereiken wat de wetgever wil bereiken, en dat is hier ons inziens het geval.

Diverse malen is bij de parlementaire behandeling de vraag aan de orde geweest, of een wettelijke regeling wel het juiste instrument is om het hier beoogde doel te bereiken. De staatssecretaris heeft steeds aangegeven, dat zij redenen ziet voor een wettelijke regeling in plaats van al dan niet collectieve contractuele regelingen. Als voor het wettelijk instrument wordt gekozen, moet het wel beter worden vormgegeven dan thans het geval is, namelijk door de uitvoering en de handhaving te regelen. De uitvoeringsbepalingen zijn in deze ontwerpwet gebrekkig en de handhaving ontbreekt geheel. Mevrouw De Wolff wees daar al op ten aanzien van artikel 2, lid 12, maar het is ook op andere plaatsen het geval. De VVD zou hierop graag een reactie van de regering zien en vraagt zich af hoe de regering denkt de doelstelling van deze wet te realiseren. De VVD-fractie wil meteen daaraan nog een andere vraag koppelen met betrekking tot artikel 4, de evaluatiebepaling. Is het bekend

of is te onderzoeken hoeveel mensen thans arbeid en zorgtaken combineren? Om welk percentage van de arbeidsmarkt gaat het? Als dat niet bekend is of op korte termijn kan zijn, hoe kunnen dan over enkele jaren de doeltreffendheid en de effecten van deze wet in de praktijk gemeten worden? Hooguit kan dan gemeten worden hoeveel mensen er meer of minder zijn gaan werken. Maar meer of minder gaan werken, was op zich toch niet het doel van deze wet?

Ook een ander belangrijk uitgangspunt van de wet, namelijk dat er een evenwicht moet zijn tussen de belangen van de werknemers en de belangen van de werkgevers, ziet de VVD in dit wetsvoorstel niet gerealiseerd. Voor de werknemer neemt de flexibiliteit toe als hij daartoe het initiatief neemt. Dit geldt niet voor de werkgever. Hij kan alleen reageren op verzoeken van werknemers en hij kan alleen maar hopen dat de door hen gewenste flexibiliteit enigszins spoort met de voor de organisatie gewenste of noodzakelijke flexibiliteit. De werknemer wil aanpassing van zijn arbeidsduur, maar hoeft zijn verzoek niet te motiveren. De werkgever heeft een zware plicht om schriftelijk te motiveren dat het door de werknemer voorgestelde wel of niet kan. Of de werkgever het ook wil, is kennelijk niet aan de orde, terwijl de basis van de overeenkomst, ook de arbeidsovereenkomst, toch nog steeds wilsovereenstemming is. De regering rechtvaardigt deze inbreuk door te verwijzen naar andere arbeidsrechtelijke wetten, onder andere de Wet flexibiliteit en zekerheid waarin ook de contractvrijheid wordt ingeperkt. De VVD-fractie vindt dit een andere situatie. In de Wet flexibiliteit en zekerheid vindt inbreuk op de contractvrijheid haar rechtvaardiging in het feit, dat het gebeurt omwille van bescherming van de werknemer, bijvoorbeeld tegen al te zeer repeterend gebruik van de arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd. In dit wetsontwerp gaat het niet om bescherming van de werknemer, maar om emancipatie. De VVD-fractie wil graag weten of dit voor de regering geen verschil maakt. Zoals het kabinet weet, hecht de VVD erg aan de vrijheid van partijen om zelf hun afspraken te regelen, en die vrijheid wordt hier doorkruist. Bovendien verliest de werkgever,

zoals ik al zei, flexibiliteit bij de bedrijfsvoering, terwijl de Flexwet juist tot doel had de flexibiliteit bij de bedrijfsvoering te vergroten.

Het wetsvoorstel is ook onevenwichtig in die zin, dat de werknemer kan volstaan met een simpel briefje, terwijl de werkgever een hele procedure moet volgen. Is de regering niet van mening, dat dit een nogal bureaucratische gang van zaken is? En wat zal het effect zijn als bijvoorbeeld bij inwerkingtreding van de wet, werknemers "en masse" van de regeling gebruik willen maken? Op eerdere soortgelijke vragen van de RPF/GPV- en SGP-fracties heeft de staatssecretaris geantwoord, dat onderscheid gemaakt moet worden tussen de situatie waarin meerdere werknemers tegelijkertijd een verzoek doen en de situatie waarin werknemers dat op verschillende tijdstippen doen. In het laatste geval geldt, zo stelde zij "wie het eerst komt, wie het eerst maalt". Ziet de staatssecretaris niet het risico, dat werknemers in een bedrijf er geen begrip voor zullen hebben dat sommige collega's hun verzoek wél gehonoreerd zien en andere niet? Zal dit niet een hoop onrust geven?

In het geval dat meerdere werknemers tegelijkertijd een verzoek indienen en één verzoek niet tot zwaarwegende bedrijfs- of dienstbelangen leidt, maar meerdere verzoeken wel, zal de werkgever in overleg met de betrokkenen tot een oplossing moeten komen, aldus de staatssecretaris. Maar waarover moet dat overleg gaan en waarop grondt de werkgever zijn beslissing waar hij geen individuele belangenafweging kan en mag maken?

De regering rechtvaardigt een wettelijke regeling met een beroep op een gebrek aan zelfregulering in de marktsector en met de constatering dat de toename van deeltijdarbeid zich vooral voordoet in sectoren en functies waarin deeltijd al vanzelfsprekend was. In hogere specialistische functies en in bepaalde sectoren komt deeltijdarbeid maar moeilijk van de grond. Er moet een cultuuromslag komen en met wetgeving wil de regering deze cultuuromslag een steuntje in de rug geven, aldus de staatssecretaris. De VVD maakt zich zorgen of dat wel zal lukken. In organisaties waar het "not done" is om te vragen om vermindering van arbeidsduur, zullen werknemers dat niet ineens gaan doen omdat er een wet is die dit

Kneppers-Heynert

mogelijk maakt. Bedrijfsculturen veranderen niet alleen onder invloed van wetgeving. Daar is meer voor nodig. Is de regering het hiermee eens?

Kortom, juist in de sectoren waarin nog weinig op dit gebied gebeurt, zullen werknemers hun carrière niet in de waagschaal durven stellen en niet verzoeken om aanpassing. Ziet de staatssecretaris niet veel meer in het ondersteunen van initiatieven vanuit het bedrijfsleven zelf, zoals het initiatief van Randstad en ING om te komen tot een keten van kinderdagverblijven, zoals te lezen is in Forum, het opinieblad van VNO-NCW, van 27 januari jongstleden? Voor verandering van bedrijfsculturen zijn naast veel tijd, dergelijke kwartiermakers nodig.

Werknemers mogen van hun werkgever verwachten dat hij begrip heeft voor hun privé-situatie en daarmee voorzover mogelijk rekening houdt. Als de werknemer daarvan gemotiveerder voor zijn werk wordt, heeft de werkgever daar ook nog profijt van. Maar er kan van werkgevers niet verwacht worden, dat zij begrip hebben voor oneigenlijk gebruik. De krapte op de arbeidsmarkt helpt momenteel wellicht de werknemers hun wensen te realiseren, maar het kan verkeren. Over enkele jaren kan de arbeidsmarktsituatie weer volstrekt anders zijn. Wat is dan het effect van deze wet?

De Raad van State heeft geadviseerd het wetsvoorstel in het BW op te nemen. In de Tweede Kamer is uitvoerig over deze vraag gediscussieerd, maar uiteindelijk is een daartoe strekkend amendement verworpen. Ik wil deze kwestie niet opnieuw aan de orde stellen – het CDA heeft er vanmorgen ook al vragen over gesteld – maar ik vind wel dat plaatsing in het BW vanuit systematisch oogpunt de voorkeur verdient. Ik heb een andere vraag die betrekking heeft op de verhouding tussen deze wet en het gemene arbeidsrecht in het BW. Is de Wet aanpassing arbeidsduur een lex specialis die derogeeft aan de algemene wet, of is het een wet die aanvullend is op de algemene arbeidsrechtelijke regels? In het laatste geval geldt zowel het gemene recht als de speciale regeling. Meer sprekers hebben vanmorgen vragen gesteld die in deze richting gaan.

Mijnheer de voorzitter! Ik stel deze vraag aan de staatssecretaris naar aanleiding van haar antwoord op een eerder door mij bij de schriftelijke behandeling gestelde vraag, en wel de vraag, of het mogelijk is dat in bijzondere situaties aan de kant van de werknemer (bijvoorbeeld overlijden van de partner) de werkgever op grond van goed werkgeverschap juridisch gedwongen kan worden een verzoek om aanpassing te honoreren, ook al wordt dit binnen twee jaar na een vorig (al dan niet ingewilligd) verzoek gedaan. In haar antwoord bevestigt de staatssecretaris, dat de subjectieve elementen aan de kant van de werknemer geen enkele rol spelen bij de afwikkeling van een verzoek om aanpassing van de arbeidsduur, maar betoogt zij toch dat het beginsel van goed werkgeverschap in deze bijzondere gevallen de werking beperkt van de bepaling dat hoogstens eenmaal per twee jaar een verzoek om aanpassing kan worden gedaan. In dit antwoord lopen naar mijn mening de twee systemen (de wet derogeeft, dan wel de wet vult aan) door elkaar. Ik interpreteer het antwoord van de staatssecretaris als volgt en ik zou graag van haar horen of zij het met mij eens is.

Als de Wet aanpassing arbeidsduur aanvullende werking heeft, betekent dit dat de werknemer a) eenmaal per twee jaar een mogelijkheid heeft om b) ongemotiveerd een verzoek tot aanpassing te doen. De werkgever heeft een zware motiveringsplicht bij weigering. Daarnaast mag de werknemer op grond van het gemene arbeidsrecht a) te allen tijde een verzoek indienen, maar dat moet hij dan b) gemotiveerd doen (bijvoorbeeld: er zijn onvoorziene omstandigheden). De werkgever heeft in dit geval een minder zware motiveringsplicht om te weigeren (goed werkgeverschap in plaats van zwaarwichtige bedrijfsbelangen).

Als de Wet aanpassing arbeidsduur geen aanvullende werking heeft, maar een derogerende, dan stelt de Wet aanpassing arbeidsduur het gemene arbeidsrecht opzij en maakt de Wet aanpassing arbeidsduur elk ander verzoek onmogelijk. In dit geval mag alleen eenmaal per twee jaar een ongemotiveerd verzoek worden ingediend.

In het antwoord van de staatssecretaris (de Wet aanpassing

arbeidsduur is in die situatie van toepassing, maar het beginsel van goed werkgeverschap beperkt de werking) lopen, zoals ik al zei, beide systemen door elkaar. Het antwoord had naar mijn mening moeten luiden, dat het wetsontwerp eenmaal wet zijnde, niet van toepassing is, omdat in zo'n situatie het algemene arbeidsrecht toepasselijk is. Dit betekent dat de Wet aanpassing arbeidsduur aanvullende werking heeft. Is de staatssecretaris het met mijn conclusie eens?

Mijn volgende vraag gaat over artikel 2, lid 12, dat in de wet is opgenomen na aanneming van een amendement nr. 29 van mevrouw Bijleveld-Schouten, en dat inhoudt dat artikel 2 niet van toepassing is op werkgevers met minder dan 10 werknemers. Er wordt gesproken over werknemers en niet over fte's. Iedere werknemer telt dus mee, hoe klein zijn aanstelling ook is. Er is niet geregeld, dat de werkgever, wil de wet van toepassing zijn, gedurende een bepaalde periode 10 werknemers in dienst moet hebben. Dit kan nogal fluctueren. Ook een peildatum is niet geregeld. In een wet die uit haar aard fluctuatie in de hand werkt, wekt dit bevreemding. Gaarne een reactie van de staatssecretaris.

Mijn volgende vraag is hoe de werkgever een aanvraag bij fluctuatie behandelt. Laat ik een voorbeeld geven. Op 1 november heeft een werkgever 9 werknemers in dienst. Op 1 januari treedt een nieuwe werknemer in dienst. Vanaf dat moment is de wet van toepassing: er zijn 10 werknemers. Op 1 februari dient een werknemer een verzoek in tot aanpassing van zijn arbeidsduur, maar per 1 april vertrekt er weer iemand. Wat is nu rechtens de situatie? Ik ga ervan uit dat er geen algemeen verbindend verklaarde CAO van toepassing is.

Meneer de voorzitter! Ik ben bij ervan bewust dat ik de staatssecretaris nog een aantal moeilijke vragen heb gesteld. Mijn fractie ondersteunt haar ideaal van een samenleving waarin ieder zijn eigen keuzes kan maken, maar wel rekeninghoudend met de belangen van anderen. Dit evenwicht is zoek en dat verklaart onze bezorgdheid dat met deze wet niet zal worden bereikt wat zij beoogt.

□

De **voorzitter**: Mevrouw Kneppers-Heynert, wat zal ik tegen u zeggen. Om te beginnen viel het mij op, dat u afkomstig bent van een christelijk lyceum, net als de vorige spreker en de zittende voorzitter. Het is opvallend dat in dit land mensen van eenzelfde type school, een christelijk lyceum, kunnen komen om vervolgens te kiezen voor de zeer verschillende spectra van de politiek. De continuïteit van het spectrum zie ik ook in uw levensloop.

U bent na een juridische opleiding begonnen als medewerkster bij een verzekeringsbedrijf. Daarna bent u de wetenschap ingegaan, waarin u carrière hebt gemaakt. U bent al sinds een jaar of tien hoogleraar in de bedrijfskunde in Groningen, waar het dan vooral gaat om de juridische aspecten. Maar naast de juridische aspecten hebt u ook altijd de economische aspecten verkend, zoals ook uit uw proefschrift blijkt.

Dat zwalken tussen recht en economie zie ik ook enigszins in uw nevenfuncties terug. Ik constateer dat u aan de ene kant de wetenschap dient als hoogleraar, maar aan de andere kant nevenfuncties hebt in bijvoorbeeld het verzekeringsbedrijf, maar ook betrokken bent bij een sociaal plan van een ziekenhuis. U bent ook lid van een commissie tegen ongewenste intimiteiten op de universiteit. Ik denk dat de VVD-fractie met u een specialist in huis heeft gehaald die, om het in machotermen te zeggen, haar mannetje staat, excuus voor dat woordgebruik. Immers, u kunt niet alleen meepraten over verzekeringen, wat natuurlijk heel wat is in dit huis, maar u bent ook juridisch specialist en kunt, blijkens uw publicaties, ook economische aspecten van beleid doorgronden.

Ik wens u geluk met uw maiden-speech. Het lijkt mij dat dit onderwerp zeer geschikt was om uiting te geven aan de combinatie van uw kennis en talenten.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik wijs de leden erop, dat wij de behandeling van de ontwerp-Wet aanpassing arbeidsduur zullen voortzetten na de gecombi-

neerde behandeling van beide volgende wetsvoorstellen.

De vergadering wordt een ogenblik geschorst.

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (XIV) voor het jaar 2000 (26800-XIV);**

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Diergezondheidsfonds voor het jaar 2000 (26800-F).**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van der Linden** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Wij spreken vandaag over de begroting van Landbouw met een nieuwe minister. De staatssecretaris is vanaf het begin van dit kabinet verantwoordelijk voor haar portefeuille. Deze nieuwe minister heeft een vliegende start gemaakt en heeft de afgelopen maanden zeer van zich doen spreken. Over publiciteit heeft hij bepaald niet te klagen gehad. Ik wijs op een van zijn uit mijn oogpunt belangrijkste interviews, namelijk het interview waarin hij een frontale aanval deed op de gedoogcultuur. Dat heeft mij als CDA-lid natuurlijk zeer aangesproken. Daarnaast zijn er wat interviews geweest, waarmee het ministerie nadrukkelijk in the picture is gebracht.

Ik wil vanaf deze plaats mijn waardering uitspreken voor zijn snelheid van inwerken, voor zijn bereidheid om zich op "locatie" op de hoogte te stellen en voor zijn aanpak van een aantal problemen, waaronder de tuinbouw. Een groot voordeel is zeker, dat hij een zeer langdurige en grote staat van dienst heeft op het Europese vlak. Maar, wij moeten ervoor oppassen dat de minister niet te snel gaat en te veel in één keer wil. Zeker zijn uitspraak in Elseviers Weekblad heeft nogal wat sporen achtergelaten. De minister heeft gezegd: ik moet dat doen, omdat we de afgelopen 15 jaar om de hete brei heen gedraaid hebben. Deels is dat zo, maar je kunt niet alles op het bord van de sector

neerleggen, deels moet ook de rol van de overheid erbij worden betrokken. Ik kom daar nog op terug. De minister trof zeker een dossier "Achterstallig onderhoud" aan en een mestdossier op een doodlopend spoor.

Mijnheer de voorzitter! Binnenkort vertrekt Evert van Benthem definitief naar het buitenland. Hij ziet het niet meer zitten, en met hem zeer velen in agrarisch Nederland. Zij, die hun heil elders zoeken, behoren meestal tot de categorie beste ondernemers. De toekomst voor agrariërs in Nederland is niet goed. Dat is een algemeen gevoelen en moet een "major concern" van de overheid zijn.

De reactie van de minister na een bezoek aan een aantal veehouders in Twente sprak in meerdere opzichten boekdelen. Hij zei: "Ik ben werkelijk geschrokken van het isolement waarin boeren leven. Dat is veel groter dan ik me heb gerealiseerd." Maar wat doet de regering eraan om die kloof weg te werken? Consistentie, voorspelbaarheid en betrouwbaarheid zijn de basisuitgangspunten voor een goede relatie tussen overheid en sector. En daar heeft het de laatste jaren op belangrijke onderdelen van het beleid aan ontbroken. Mijn fractievoorzitter Braks heeft hiervoor tijdens de algemene politieke beschouwingen nog eens uitdrukkelijk de aandacht gevraagd. De overheid wordt niet meer als partner, als stimulator maar als bedreiging ervaren. Daaraan is zeker de overvloed aan regelgeving mede debet.

Mijnheer de voorzitter! De memorie van toelichting benadrukt nog eens dat de Nederlandse land- en tuinbouw in de afgelopen decennia toonaangevend is geweest in de technologische ontwikkelingen (veredeling, mechanisering) die de Westerse landbouw heeft doorgevoerd. Dit staat haaks op de financieel-maatschappelijke positie waarin boeren en tuinders zich bevinden. De centrale vraag is nu: willen wij dat Nederland deze positie ook in de komende decennia behoudt en zijn daarvoor wel de omstandigheden en voorwaarden aanwezig, of moet de nota Landbouw 2010 daarop antwoord geven? Voorwaarde is in ieder geval dat er een sterke primaire sector behouden blijft. Er tekenen zich echter scheuren af die wijzen op een wijziging in